

SÖKANDE

Cambrex Karlskoga AB
 691 85 Karlskoga

Ombud: Advokat Per Molander
 Mannheimer Swartling Advokatbyrå AB
 Box 1711
 111 87 Stockholm

SAKEN

tillstånd enligt miljöbalken till fortsatt verksamhet vid Cambrex Karlskoga AB:s anläggningar för tillverkning av kemiska ämnen inom Björkborns industriområde i Karlskoga kommun, Örebro län

DOMSLUT

Mark- och miljödomstolen avslutar provotiden avseende villkor för utsläpp till luft av VOC (U3) och upphäver den provisoriska föreskriften P7 samt föreskriver följande ytterligare slutliga villkor för tillståndet.

13. Senast två år efter det att denna dom vunnit laga kraft ska Cambrex ha infört förbättrad kondensering i byggnad F25A2, styrning av kvävgasflödet i byggnad F25B, samt förbättrad kondensering och styrning av kvävgasflödet i byggnad F39C, jfr. tabell 8-1 i ÅF:s rapport i bilaga 1.
14. Utsläppet till luft av flyktiga organiska ämnen (VOC) från verksamheten får inte överstiga 80 ton per år. Utsläppet av klorerade flyktiga organiska ämnen från verksamheten får inte överstiga 1 ton per år. Kontroll av utsläppen ska ske genom emissionsberäkning.
15. Cambrex ska vart tredje år, med början fem år efter det att denna dom vunnit laga kraft, till tillsynsmyndigheten inge redovisning av de tekniska, ekonomiska och miljömässiga förutsättningarna att vidta ytterligare VOC-reducerande åtgärder utöver de som angetts i villkor 13. Tillsynsmyndigheten bemyndigas att med ledning av sådan redovisning meddela ytterligare villkor om VOC-begränsande åtgärder.

Dok.Id 354316

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 1070 462 28 Vänersborg	Hamngatan 6	0521-27 02 00 E-post: mmd.vanersborg@dom.se	0521-27 02 80	måndag – fredag 08:00-16:00

BAKGRUND

Vänersborgs tingsrätt, mark- och miljödomstolen, lämnade den 25 april 2012 Cambrex Karlskoga AB

- a) tillstånd till fortsatt verksamhet vid Cambrex anläggningar inom Björkborns industriområde i Karlskoga innefattande en årlig produktion av högst 10 000 ton kemiska ämnen, bestående av läkemedelssubstanser, läkemedelsintermediat, oxidationsprodukter samt övriga finkemikalier, samt
- b) tillstånd att i befintlig reningsanläggning ta emot och behandla processavloppsvatten från den egna verksamheten samt externa verksamhetsutövare inom Björkborns industriområde och att efter rening släppa ut vattnet i Timsälvens mynning vid sjön Möckeln.

För 2012 års tillstånd föreskrevs vissa slutliga villkor. Mark- och miljödomstolen sköt dock för en prövotid upp avgörandet av vilka slutliga villkor som skall gälla för

- a) utsläpp till vatten, förutom pH, och
- b) utsläpp till luft, förutom stoft.

I de uppskjutna frågorna meddelades följande prövotidsuppdrag.

- U1. Under prövotiden ska bolaget i samråd med tillsynsmyndigheten utreda de tekniska, miljömässiga och ekonomiska förutsättningarna för att minska utsläpp av främst ammoniumkväve och suspenderat material till vatten från det centrala reningsverket. Utredningen och förslag till slutliga villkor för nämnda utsläpp samt utsläpp av totalt organiskt kol (TOC), oorganiskt kväve, nitrit, fosfor och totalkväve ska ges in till mark- och miljödomstolen.
- U2. Under prövotiden ska bolaget i samråd med tillsynsmyndigheten utreda de tekniska, miljömässiga och ekonomiska förutsättningarna för att minska utsläpp av kväveoxider och lustgas till luft från produktionen i fabrik F39 och F46. Utredningen och förslag till slutliga villkor ska ges in till mark- och miljödomstolen.
- U3. Under prövotiden ska bolaget i samråd med tillsynsmyndigheten utreda de tekniska, miljömässiga och ekonomiska förutsättningarna för att minska utsläpp av flyktiga organiska ämnen, VOC, till luft. I första hand ska utredningen omfatta möjligheter att genom förbättrad kondensering avskilja VOC, men även andra åtgärder som val av lösningsmedel. Utredningen och förslag till slutliga villkor ska ges in till mark- och miljödomstolen.

Såvitt gäller de uppskjutna provotidsfrågorna avseende utsläpp till luft gäller följande provisoriska föreskrifter.

Utsläpp till vatten

- P1. Om utsläppet av totalt organiskt kol (TOC) från det centrala reningsverket överstiger 20 ton/månad ska bolaget anmäla detta till tillsynsmyndigheten samt redogöra för vilka åtgärder bolaget har vidtagit eller avser vidta för att en upprensning inte ska ske. Kontroll av ovanstående värde ska ske genom daglig provtagning och analys som utförs på veckosamlingsprov. Analys ska ske enligt Svensk Standard eller därmed jämförbar metod.
- P2. Om utsläppet av oorganiskt kväve (som nitrat och nitrit) från det centrala reningsverket överstiger 2 ton oorganiskt kväve per månad, varav högst 1 ton nitrit, ska bolaget anmäla detta till tillsynsmyndigheten samt redogöra för vilka åtgärder bolaget har vidtagit eller avser vidta för att en upprensning inte ska ske. Vid tillfällen då vattenföringen i Timsälven understiger 5 % av medelvattenföringen ska även gälla att utsläpp av nitrit får uppgå till sammanlagt högst 75 kg under senast gångna sju dygn under vilken sådan lågvattenföring rått.
- Kontroll av ovanstående värden ska ske genom daglig provtagning och analys som utförs på veckosamlingsprov. Analyser ska ske enligt Svensk Standard eller därmed jämförbar metod.
- P3. Om utsläpp av fosfor från det centrala reningsverket överstiger 250 kg per månad mätt som totalfosfor, ska bolaget anmäla detta till tillsynsmyndigheten samt redogöra för vilka åtgärder bolaget har vidtagit eller avser vidta för att en upprensning inte ska ske. Kontroll av ovanstående värde ska ske genom daglig provtagning och analys som utförs på veckosamlingsprov. Analys ska ske enligt Svensk Standard eller därmed jämförbar metod.
- P4. Om utsläpp av kväve, mätt som totalkväve, från det centrala reningsverket överstiger 15 ton per månad ska bolaget anmäla detta till tillsynsmyndigheten samt redogöra för vilka åtgärder bolaget har vidtagit eller avser vidta för att en upprensning inte ska ske. Kontroll av ovanstående värde ska ske genom daglig provtagning och analys som utförs på veckosamlingsprov. Analys ska ske enligt Svensk Standard eller därmed jämförbar metod.

Utsläpp till luft

P7. Om utsläppet av flyktiga organiska ämnen (VOC) från bolagets anläggningar överstiger 125 ton per år ska bolaget anmäla detta till tillsynsmyndigheten samt redogöra för vilka åtgärder bolaget har vidtagit eller avser vidta för att en upprensning inte ska ske. Andelen klorerade flyktiga organiska ämnen får inte överstiga 0,5 procent av de totala utsläppen. Kontroll ska ske genom massbalansberäkningar.

Mark- och miljödomstolen har i dom den 25 november 2016 meddelat slutliga villkor såvitt avser utsläpp till luft av kväveoxider och lustgas, förlängt kvarvarande provotider avseende utsläpp till vatten, förutom pH, och utsläpp till luft, förutom stoft, kväveoxider och lustgas samt förordnat att provotidsredovisning ska lämnas senast den 31 december 2018 avseende utredningsuppdrag U1 och senast den 1 december 2016 avseende utredningsuppdrag U3.

Mark- och miljödomstolen tar nu till behandling upp Cambrex Karlskoga AB:s provotidsredovisning rörande utsläpp av flyktiga organiska ämnen, VOC, till luft (utredningsuppdrag U3).

CAMBREX KARLSKOGA AB:S PRÖVOTIDSREDOVISNING

Cambrex Karlskoga AB har anfört följande.

Yrkanden

Cambrex Karlskoga AB har så som talan slutligen bestämts yrkat att mark- och miljödomstolen

- avslutar provotiden avseende villkor för utsläpp till luft av VOC (U3),
- upphäver den provisoriska föreskriften P7, och
- föreskriver följande ytterligare slutliga villkor för tillståndet:

13. Senast två år från lagkraftvunnen dom ska Cambrex ha infört förbättrad kondensering i byggnad F25A2, styrning av kvävgasflödet i byggnad F25B, samt förbättrad kondensering och styrning av kvävgasflödet i byggnad F39C, jfr. tabell 8-1 i ÅF:s rapport i bilaga 1.
14. Utsläppet till luft av flyktiga organiska ämnen (VOC) från verksamheten får inte överstiga 80 ton per år. Utsläppet av klorerade flyktiga organiska ämnen från verksamheten får inte överstiga 1 ton per år. Kontroll av utsläppen ska

ske genom emissionsberäkning.

15. Cambrex ska vart tredje år, med början fem år från lagkraftvunnen dom, till tillsynsmyndigheten inkomma med redovisning av de tekniska, ekonomiska och miljömässiga förutsättningarna att vidta ytterligare VOC-reducerande åtgärder utöver de som angetts i villkor 13. Tillsynsmyndigheten bemyndigas att med ledning av sådan redovisning meddela ytterligare villkor om VOC-begränsande åtgärder.

Allmänt om verksamheten under prövotiden

Cambrex verksamhet har under prövotiden utvecklats mycket starkt. Sedan 2013 har antalet anställda ökat från 315 till 420 och omsättningen har ökat i motsvarande takt - från 668 till knappt 900 MSEK. Under 2016 har den positiva utvecklingen fortsatt och stärkts då Cambrex utvecklat samarbetet med några stora läkemedelsföretag. Cambrex förutser att detta är en trend som kommer att hålla i sig under överskådlig tid. Den årliga produktionen av kemiska ämnen ligger dock fortfarande väl under tillståndsgiven nivå. Under 2015 uppgick produktionen till cirka 4 000 ton. Cambrex utför kontraktstillverkning av läkemedelssubstanser och läkemedelsintermediat på uppdrag av läkemedelsföretag vilket innebär att Cambrex har mycket små möjligheter att bestämma över tillverkningsprocessen eller vilka kemikalier som ska användas i produktionen. Den positiva marknadsutvecklingen beror bl.a. på att Cambrex vunnit kontrakt för tillverkning av en ny redan lanserad läkemedelssubstans som kommer att leda till en ökad användning av lösningsmedel de närmaste åren. Cambrex bygger för tillfället en ny produktionslinje som är anpassad för denna produkt.

Cambrex befinner sig även i en omvandlingsfas där tillverkningen av enklare kemiska substanser (finkemikalier) minskas för att i större utsträckning fokusera på produkter åt läkemedelsföretag. Omställningen innebär att tillverkningen av oxidationsprodukter kommer att avvecklas. Uppdragstillverkningen av aktiva läkemedelssubstanser och läkemedelsintermediat sker på en global marknad där Cambrex konkurrerar med företag i Indien, Kina, Schweiz och länder i EU. Cambrex möjlighet som kontraktstillverkare att påverka de kemiska processerna är liten då kunden själv har utvecklat och äger sina processer. För att fortsatt kunna växa måste Cambrex

därför ha ett utrymme att kunna ta in nya produkter med recept som innehåller olika typer av flyktiga organiska ämnen. I tillägg till det kontrakt som Cambrex vunnit under 2016 bedömer bolaget att ytterligare kontrakt med större volymer kommer att vinnas samt att produktportföljen kommer att utökas med ytterligare 5-10 produkter innehållande processer som genererar VOC-utsläpp.

Redovisning av prövotidsutredningarna

Utredningarna har innefattat

- i) emissionsmätningar och kartläggning av utsläpp av VOC till luft,
- ii) utvärdering av nytt beräkningsprogram och
- iii) värdering av processinterna samt processexterna åtgärders förmåga att reducera utsläpp av VOC till luft.

Utsläpp av VOC till luft sker huvudsakligen vid produktionen i de tre fabriksbyggnaderna F24, F25 och F39. För tillfället är det produkten 5-NIPA MME, som tillverkas i byggnad F39, som ger upphov till störst emission av VOC.

Utsläppen av VOC sker från en mängd processer och hanteringar och utsläppen är inte proportionella till produktionen. Det har varit och är fortfarande svårt för Cambrex att på ett säkert sätt mäta VOC-utsläppens storlek med hjälp av konventionella mätmetoder vid de produktionsförhållanden som råder vid anläggningen. Detta beror bl.a. på att processgasernas koncentrationer, luftflöden och sammansättning snabbt förändras och att det finns flera fabriksenheter med många utsläppspunkter per fabriksenhet. Cambrex har därför lagt ner betydande resurser och investerat i ett avancerat simuleringsprogram för att utvärdera en ny mer tillförlitlig metod för att beräkna utsläppet. Den nya beräkningsmodellen (benämnd Emission Master) har använts för bedömning av utsläppen sedan hösten 2015 och har möjliggjort en säkrare bedömning av VOC-utsläppen, en bättre värdering av effekten av vidtagna processinterna åtgärder samt bättre möjlighet att prognosticera framtida utsläpp av VOC vid intag av nya produkter och förändringar i produktionen.

Cambrex har beräknat och utvärderat kostnaden, för såväl processinterna åtgärder som processexterna åtgärder, för reduktion av VOC i respektive fabriksbyggnad. Processinterna åtgärder (kondensering samt styrning av kvävgasflödet) anses ekonomiskt motiverade, då reningskostnaden understiger 120 kr/kg avskilt VOC. Dessa åtgärder kommer att vidtas för den tillkommande produktionen i byggnad F25A2 liksom för den befintliga produktionen i F25B och F39C. Åtgärderna bedöms komma att medföra en minskning av VOC-utsläppet med ungefär 25 ton per år. Åtgärderna medför en investeringskostnad på ungefär 12 MSEK och driftskostnader på ungefär 2,6 MSEK. Cambrex åtar sig att ha vidtagit dessa åtgärder senast två år efter lagakraftvunnet avgörande.

Den nu tillämpade beräkningsmodellen är betydligt mer tillförlitlig än tidigare använda metoder och visar att det faktiska VOC-utsläppet är lägre än vad som tidigare antagits. För 2015 redovisades exempelvis ett VOC-utsläpp om 94 ton (varav cirka 1 ton från lagring av lösningsmedel och cirka 1 ton från reningsverket) medan de faktiska utsläppen endast uppgick till cirka 54 ton.

Vid bedömningen av de maximala VOC-utsläppen vid full produktion (10 000 ton kemiska ämnen per år) och vad som kan vara ett rimligt slutligt villkor för VOC-utsläppen måste den positiva utveckling som verksamheten genomgår och som kan förutses fortsätta beaktas. De framtida VOC-utsläppen kan beräknas till intervallet 64 - 106 ton per år.

Vad gäller externa reningstekniker gäller följande.

Metod	Teknisk möjlig	Reningsgrad	Kommentar
1. Absorption	Ja	Beror på typ av ämne	Kräver vattenlösliga komponenter, kan ge sekundära problem i reningsverket
2. Biofilter	Nej	Låg	Kräver vattenlösliga komponenter och stabila driftsförhållanden
3. Adsorption med aktivrat kolfilter eller zeolitfilter	Ja i kombination med oxidation	Hög reningsgrad >90% med rätt dimensionerad utrustning och fräscht kol	Känslig för vatten, kräver att kolet är fräscht annars reduceras funktionen.

4. Katalytisk oxidation	Ja	>95%	Finns idag installerad där det är ekonomiskt försvarbart. Svårt att hitta andra applikationer inom anläggningen idag. Kan förkastas av ekonomiska skäl då billigare alternativ finns. Användbar i nya processer med större mängder VOC.
5. Termisk Oxidation	Ja	>95%	Svårt att hitta applikationer inom anläggningen idag. Kan förkastas av ekonomiska skäl då billigare alternativ finns. Användbar i nya processer med större mängder VOC.
6. Adsorption/oxidation	Ja	>90%	Kan förkastas av ekonomiska skäl då billigare alternativ finns,

Cambrex kan i dagsläget inte avgöra vilka ytterligare åtgärder som är rimliga att kräva, utöver de processinterna åtgärder som enligt åtagandet ovan kommer att ha vidtagits inom två år. Många av Cambrex produkter kommer att tillverkas i liten skala inom ramen för läkemedelsföretagens utveckling av nya läkemedel. Vissa av dessa kan förväntas utvecklas för fullskalig och uthållig produktion medan andra kommer att avvecklas. Först när det står klart att en produkt kommer att utvecklas för fullskalig produktion finns underlag för att bedöma kostnadskrävande åtgärder för att minska VOC-utsläppen från produktionsprocessen. Detta skulle kunna uppfattas som att det ännu inte föreligger ett tillförlitligt underlag för att avsluta prövotiden och föreskriva slutliga villkor för VOC-utsläppet.

Eftersom utvecklingen av nya produkter utgör en kontinuerlig process i Cambrex verksamhet är dock fortsatt prövotid inte en framgångsrik väg för prövningen. Cambrex anser därför att underlaget är tillräckligt för att slutliga villkor ska kunna föreskrivas. Cambrex anser att det som slutligt villkor bör föreskrivas att utsläppen av VOC inte får överstiga 80 ton per år. Ett slutligt villkor på den nivån ger Cambrex ett nödvändigt handlingsutrymme för att kunna utveckla nya produkter i den takt och ordning som kunderna efterfrågar, samtidigt som det kommer att ge Cambrex ett tydligt underlag för att besluta om utsläppsreducerande åtgärder vid tillverkning av nya produkter som genererar utsläpp av VOC. Begränsningsvärdet bör avse icke-klorerade VOC.

När det därefter gäller klorerade VOC kan nämnas att vissa kunder kräver att metylenklorid används i processen, vilket innebär att det svenska förbudet mot användning av metylenklorid (med möjlighet till tidsbegränsade dispenser hos Kemikalieinspektionen) begränsar förutsättningarna för Cambrex att vidta åtgärder i anläggningen för att minska utsläppet av klorerade lösningsmedel. Den praktiska effekten av krav på begränsning av sådana lösningsmedel är istället att Cambrex nödgas avstå från den delen av marknaden. Cambrex innehar för tillfället en tidsbegränsad dispens från Kemikalieinspektionen för användning av metylenklorid för tillverkning av två specifika produkter. Cambrex strävar givetvis alltid efter att minska användningen av metylenklorid, liksom av andra klorerade VOC, men beroende på kundkrav och produktkvalitet är substitution inte alltid möjlig. Beräkningar av utsläppet av metylenklorid har utförts med den nya beräkningsmodellen (Emission Master). Beräkningarna visar att det med processinterna förbättringar är möjligt att minimera utsläppet. Systemet med tidsbegränsade dispenser från Kemikalieinspektionen, där förnyad dispens inte utan vidare kan påräknas, innebär dock att förutsättningarna för Cambrex att fatta beslut om investering i utsläppsreducerande utrustning är ytterligt begränsade. För Cambrex vidkommande ligger det närmare till hands att avstå från den del av marknaden som innefattar användning av metylenklorid. Effekten av detta är att sådan produktion förläggs till någon av konkurrenternas anläggningar utanför Sverige. Frågan om användning av klorerade VOC, liksom utsläppen av sådana VOC, bör i första hand regleras genom produkt- och kemikalielagstiftningen.

Det ovan anförda innebär att det egentligen inte är motiverat med något slutligt villkor för utsläppet av klorerade VOC. Skulle sådant villkor likväl anses motiverat föreslår Cambrex ett begränsningsvärde om ett ton per år. Det skulle ge Cambrex ett rimligt utrymme för att i begränsad omfattning fortsätta verka på den internationella marknaden för läkemedelsproduktion, där en mängd produktrecept förutsätter användning av metylenklorid.

INKOMNA YTTRANDEN

Naturvårdsverket och **Havs- och vattenmyndigheten** har avstått från att yttra sig i målet.

Länsstyrelsen i Örebro län har anfört följande.

Utredningen som har resulterat i bolagets yrkande gällande villkor 13 borde genomföras med en avskrivningstid på 10 år som grund. Detta kan medföra att ytterligare VOC reducerande åtgärder kan komma att vara motiverade,

Förslag till villkor gällande återkommande utredningar och åtgärder.

Åtgärdsutredning gällande behoven av processinterna och processexterna åtgärder för att reducera utsläpp av VOC ska göras återkommande. Åtgärdsutredning ska göras minst vart tredje år om inte tillsynsmyndigheten bestämmer annat. De åtgärder som är ekonomiskt motiverade, utifrån att reningskostnaden understiger 120 kr/kg avskilt VOC beräknat med en avskrivningstid på 10 år och en ränta på 6 %, ska genomföras.

Förslag till villkor gällande halt.

Punktutsläpp från verksamheten får inte innehålla mer än 20 milligram kol per normalkubikmeter utsläppt gas. Om det används en teknik som gör det möjligt att använda återvunna lösningsmedel, får punktutsläpp från den anläggningen dock innehålla högst 150 milligram kol per normalkubikmeter utsläppt gas.

Cambrex Karlskoga AB har under prövotiden genomfört ett antal utredningar med hjälp av bland annat beräkningsmodellen Emission Master. Utifrån utredningarna har bolaget föreslagit två villkor, numrerade 13 och 14.

De åtgärder som bolaget angett i föreslaget villkor 13 är förbättrad kondensering, styrning av kvävgasflödet samt en kombination av de båda. Dessa åtgärder motiveras med att de anses ekonomiskt motiverade då reningskostnaden understiger 120 kr/kg avskilt VOC. Övriga utredda åtgärder har förkastats med motivering att reningskostnaden överstiger denna nivå. För att räkna fram ovanstående kostnader har bolaget utgått från en avskrivningstid på 8 år och en ränta på 6 %. Länsstyrelsen anser att en avskrivning på 10 år ska användas för beräkningarna i enlighet med

Miljööverdomstolens dom, M 8010-99 och i enlighet med vad Naturvårdsverket har lyft fram i samband med Mark- och miljööverdomstolens prövning M 5062-14. Åtgärderna som presenteras i villkoret är i högsta grad motiverade. Länsstyrelsen ifrågasätter dock villkorsförslagets formulering då det utifrån beräkning med förändrad avskrivningstid kan vara motiverat med ytterligare åtgärder. Dessutom bedriver bolaget en verksamhet som ständigt förändras utifrån kundernas behov vilket också gör att VOC-utsläppen från de olika fabriker, byggnaderna, kan variera kraftigt med tiden. Det framgår bland annat att inom fem år kommer utsläppen från tex F24 att öka från 2,3 ton till 12-15 ton VOC/år. Länsstyrelsen anser med detta som bakgrund att bolaget återkommande behöver göra motsvarande utredning gällande behov av processinterna och processexterna åtgärder för att reducera utsläpp av VOC till luft. Detta behöver formaliseras i ett villkor.

I villkor 14 yrkar bolaget att utsläppet till luft av flyktiga organiska ämnen (VOC) från verksamheten inte får överstiga 80 ton per år samt att utsläppet av klorerade flyktiga organiska ämnen inte får överstiga 1 ton per år. Kontroll av utsläppen föreslås ske genom emissionsberäkning.

Utsläppet av VOC år 2015 var enligt bolagets beräkningar med hjälp av Emission Master 54 ton per år. Den yrkande mängden är därmed 26 ton mer än nuvarande utsläpp vilket är en betydande ökning jämfört med idag. Bolaget motiverar detta med att omsättningen ökar och att samarbete har utvecklats med några stora läkemedelsföretag vilket gör att bolaget går bra. Tillverkningen av en ny läkemedelssubstans kommer att medföra en ökad användning av lösningsmedel de närmaste åren. Länsstyrelsen har förståelse för att bolagets produktion i mängd och typ varierar med efterfrågan. Att dock endast begränsa VOC utsläppet i en total mängd per år, där nivån dessutom har satts för att ta höjd för en stor uppgång av verksamheten, gör att motivationen till att kontinuerligt jobba för att minska utsläppet även i perioder med lägre produktion utelämnas. Bolaget behöver jobba för att reducera utsläppen av VOC med tanke på utsläppssituationen i Karlskoga där det redan nu förekommer stora utsläpp av VOC från industrin i ortens närområde.

Det behöver tilläggas även ett villkor som begränsar utsläppen i halt. I förordningen (2013:254) om användning av organiska lösningsmedel begränsas utsläppet av VOC från verksamheter som tillverkar farmaceutiska produkter genom § 28. Där begränsas punktutsläpp genom att de inte får innehålla mer än 20 milligram kol per normalkubikmeter utsläppt gas. Om det i en anläggning används en teknik som gör det möjligt att använda återvunna lösningsmedel, får punktutsläpp från den anläggningen dock innehålla högst 150 milligram kol per normalkubikmeter utsläppt gas. Samma begränsning av utsläppshalt borde gälla för bolaget då miljöpåverkan från produktionen borde anses vara densamma som vid tillverkning av farmaceutiska produkter.

Cambrex Karlskoga AB har svarat följande.

Länsstyrelsen anger att utredningen som har resulterat i bolagets yrkande gällande villkor 13 borde genomföras med en avskrivningstid på tio år som grund. Som uppdragstillverkare till främst läkemedelsindustrin tillverkar Cambrex i många fall inte en viss produkt i mer än tio år. Produktportföljen förändras och utvecklas fortlöpande och i praktiken har Cambrex svårt att tillgodogöra sig en investering som ska förutsättas ha en ekonomisk livslängd om tio år. Cambrex har därför utgått från en avskrivningstid om åtta år. En avskrivningstid om åtta år medför vid antagen ränta en annuitet om ca 16 procent. Om man istället antar en avskrivningstid om tio år sjunker annuiteten marginellt, till ca 14 procent. Denna begränsade förändring leder inte till att ytterligare utsläpps begränsande åtgärder kan anses motiverade, ingen ytterligare åtgärd kan exempelvis vidtas för en reningskostnad som understiger brytpunkten 120 kr/kg. En beräkning på det sätt Länsstyrelsen föreslår påverkar därför inte slutsatserna i provotidsredovisningen och utformningen av villkor 13.

Länsstyrelsen anger att villkor ska föreskrivas att åtgärdsutredning gällande behoven av processinterna och processexterna åtgärder för att reducera utsläpp av VOC ska göras återkommande. Länsstyrelsens villkorsförslag ligger i linje med hur Cambrex avser att arbeta vidare i VOC-frågan. Det är fråga om ett kontinuerligt arbete med utredningar och överväganden allteftersom produktionsförutsättningarna förändras och nya produkter utvecklas. Cambrex anser dock inte att domstolen genom

slutligt villkor ska ange bestämda kriterier för när åtgärder ska vidtas. Enligt Cambrex uppfattning bör det räcka att tillsynsmyndigheten bemyndigas att meddela villkor om ytterligare VOC-begränsande åtgärder kombinerat med att domstolen lämnar vägledande uttalanden i domskälen. Med hänvisning till vad som anförts ovan vidhåller Cambrex att bedömningen om det är rimligt att vidta ytterligare åtgärder bör baseras på en avskrivningstid om åtta år. I vart fall måste den återstående planerade livslängden på berörd utrustning beaktas. Vidare måste beaktas att vissa åtgärder, oavsett specifik reningskostnad, inte kan komma ifråga på grund av säkerhetsskäl, exempelvis explosionsrisk. Redovisning till tillsynsmyndigheten av förutsättningarna att vidta ytterligare åtgärder bör ske första gången när det gått tre år efter det att åtgärder enligt villkor 13 ska ha vidtagits. Cambrex föreslår därför att ett nytt villkor nr 15 föreskrivs med följande innehåll.

15. Cambrex ska vart tredje år, med början fem år från lagakraftvunnen dom, till tillsynsmyndigheten inkomma med redovisning av de tekniska, ekonomiska och miljömässiga förutsättningarna att vidta ytterligare VOC-reducerande åtgärder utöver de som angetts i villkor 13. Tillsynsmyndigheten bemyndigas att med ledning av sådan redovisning meddela ytterligare villkor om VOC-begränsande åtgärder.

Cambrex motsätter sig Länsstyrelsens förslag till villkor gällande halt. Förordningen (2013:254) om användning av organiska lösningsmedel är inte tillämplig på Cambrex verksamhet eftersom verksamheten inte innefattar produktion av farmaceutiska produkter. På grund av det mycket stora antal punktutsläpp som finns i produktionsanläggningen valde Cambrex i ett tidigt skede av prövningsprocessen att bedöma och kontrollera VOC-utsläppen genom emissionsberäkningar. Cambrex har under prövotiden lagt ner ett omfattande arbete för att införa en tillförlitlig metod för sådana beräkningar (Emission Master). Cambrex uppfattar att Länsstyrelsen ställt sig bakom detta arbete och noterar att Länsstyrelsen inte vid något av de regelbundna samrådsmöten som hållits under prövotidsförfarandet överhuvudtaget nämnt att slutliga villkor för VOC-utsläppet ska anges i form av straffsanktionerade haltvärden.

Underlaget i prövotidsredovisningen och de utsläpps begränsande åtgärder som Cambrex åtagit sig att vidta (jfr förslag till villkor 13), baseras på en strategi som

innebär att det totala VOC-utsläppet begränsas genom åtgärder på de i absoluta tal största utsläppskällorna. För dessa utsläppskällor har Cambrex bedömt i vad mån utsläpps begränsande åtgärder är tekniskt möjliga, ekonomiskt rimliga och miljömässigt motiverade. Skälet till att denna strategi valts är att det i första hand är VOC-utsläppets storlek som påverkar miljön och kan ge upphov till miljöeffekter. I denna fråga vill Cambrex invända mot Länsstyrelsens påstående om höga VOC-halter i Karlskoga tätort. Såvitt Cambrex kunnat utröna har kommunen inte mätt VOC-halterna i Karlskoga tätort under i vart fall de senaste tio åren, vilken utgör en tydlig indikation på att VOC inte anses utgöra ett problem för tätorten. Cambrex anser sig ha stöd för påståendet att de slutliga villkor som Cambrex föreslagit inte kan befaras medföra någon risk för att akuta miljö- och hälsoeffekter ska uppkomma i företagets omgivning.

Skulle domstolen överväga att föreskriva villkor även för högsta godtagbara VOC-halter i punktutsläpp från verksamheten, måste en helt ny strategi tas fram för bedömning och kontroll av VOC-utsläppen. En sådan ny strategi måste exempelvis beakta att produktionen till övervägande del sker satsvis och att det därför blir nödvändigt att överväga åtgärder som utjämnar VOC-utsläppen från vissa punktkällor under längre tid. Eftersom produktportföljen varierar över tid kommer dessutom VOC-utsläppen från en och samma utsläppspunkt att variera över tid. Till detta kommer att utrustning för utsläppskontroll måste installeras på samtliga utsläppspunkter. För närvarande sker faktisk utsläppsmätning endast vid den i absoluta tal största enskilda utsläppspunkten.

Sammantaget anser Cambrex att villkor med begränsningsvärden för VOC-utsläppet inte ska avse halter i utgående process- eller ventilationsluft utan att begränsningsvärdena ska avse högsta årlig totalmängd från den samlade verksamheten. Om domstolen bedömer att begränsningsvärdena ska avse haltvärden anser Cambrex att det saknas ett tillförlitligt underlag för prövningen. I sådant fall måste prövotiden fortsätta under en tid som är så väl tilltagen att Cambrex kan utveckla och implementera en helt ny strategi för VOC-begränsning. I en sådan situation

bortfaller givetvis de åtaganden om VOC-begränsande åtgärder som nu kommer till uttryck i Cambrex villkorsförslag 13.

DOMSKÄL

Inledning

Av redovisad utredning framgår att användningen av lösningsmedel i bolagets verksamhet har uppgått till i storleksordningen 2000 ton per år under åren 2013 – 2015. De enda lösningsmedel för vilka användningen enskilt år varit högre än 100 ton-är metanol, toluen, aceton och etanol. För övriga 16 lösningsmedel, som använts i verksamheten, har användningen varit lägre och varierat mer mellan olika år beroende på vilka produkter som tillverkats.

Användningen av lösningsmedel orsakar utsläpp av flyktiga organiska ämnen (VOC) till luft. Storleken på dessa utsläpp har i utredningen visats vara svårt att kvantifiera med konventionella mätmetoder av följande orsaker

- snabbt varierande koncentrationer.
- snabbt varierade luftflöden.
- snabbt varierande sammansättning.
- många utsläppspunkter per fabriksenhet.
- flera fabriksenheter.
- osäker bestämning av responsfaktor vid omräkning till mängd lösningsmedel.

För att bättre kunna värdera effekten av vidtagna processinterna åtgärder samt kunna prognosticera framtida utsläpp av VOC har bolaget implementerat en avancerad beräkningsmodell benämnd Emission Master. Enligt beräkning med denna modell var utsläppet av VOC till luft 37 ton under 2015 vilket är betydligt lägre än de 92 ton som rapporterats i enlighet med hittillsvarande beräkningssätt (5 % av omsatt mängd).

I fråga om åtgärder för att minska utsläpp av VOC till luft har bolaget åtagit sig att senast två år efter lagakraftvunnen dom vidta processinterna åtgärder för tillkommande produktion i byggnad F25A2 och för befintlig produktion i F25B och F39C. Åtgärderna har bedömts kunna minska utsläppet med ungefär 25 ton per år till en

kostnad som understiger 120 kr/kg avskilt VOC. Kostnadsberäkningen har baserats på en avskrivningstid för investeringen på 8 år och en ränta på 6 %.

Länsstyrelsen har inte haft något att invända mot utredningen, den nya metoden att bestämma utsläppet av VOC, eller att en specifik kostnad om 120 kr/kg avskilt VOC används som gräns för bedömning av vilka åtgärder som kan vara ekonomiskt skäligen att vidta. Däremot har länsstyrelsen yrkat att 10 år bör användas som avskrivningstid för investeringar, att åtgärdsutredning ska göras återkommande samt att ett haltvillkor på 20 mg kol/Nm³ ska fastställas som begränsningsvärde för punktutsläpp. Bolaget har godtagit att uppföljande åtgärdsutredningar genomförs men motsatt sig länsstyrelsens yrkanden i övrigt.

Praxis

Såväl bolaget som länsstyrelsen har hänvisat till två principiellt viktiga avgöranden; MÖD 2000:13 (dåvarande miljödomstolen) och mark- och miljödomstolens (MÖD) avgörande i mål M 5062-14 den 23 april 2015.

I avgörandet från 2000, MÖD 2000:13, avseende utsläpp av VOC från sprängämnestillverkning i Karlskoga, uttalade dåvarande miljööverdomstolen att ”avskiljningskostnader på nivån 50 till 100 kronor per kg avskilt VOC kan vara skäligt”. Ställningstagandet grundades så vitt framgår av avgörandet på en sammanställning av kostnader för vidtagna åtgärder som minskar utsläpp, baserat på en avskrivningstid på 10 år och en ränta på 6 %, i Naturvårdsverkets rapport 4371 ”Minskade utsläpp av organiska ämnen”. Som skäl till att det fanns anledning att föreskriva långtgående skyddsåtgärder angavs bl.a. att utsläppen till luften av VOC från bolagets anläggningar var stora sett i ett lokalt och regionalt perspektiv genom att de bidrar till att halten av marknära ozon i Karlskoga var hög och låg i närheten av det värde som av Naturvårdsverket angetts som gräns för vad som kan accepteras från hälso-skyddssynpunkt.

I avgörandet från 2015, mål M 5062-14, avseende utsläpp av VOC från en läkemedelsindustri i Uppsala, delade MÖD Naturvårdsverkets uppfattning att 60-120 kr/kg

avskilt VOC kan vara ett rimligt kostnadsintervall för när åtgärder kan krävas och att bland annat typerna av VOC har betydelse för vilken del av intervallet som bör tillämpas. I målet hade Naturvårdsverket yttrat sig och anfört att vägledning vid bedömning av skadekostnad kan fås från en rapport framtagen av Arbetsgruppen för samhällsekonomiska kalkyl- och analysmetoder inom transportområdet, ASEK.

Utgångspunkter för krav på åtgärder

Utsläpp av VOC till luft kan i hög utsträckning minskas med ett stort antal olika interna och externa tekniker, vilket också är väl belyst i genomförda utredningar. Kravet på användning av bästa möjliga teknik enligt 2 kap. 3 § miljöbalken blir därmed underordnat kravet i 6 § samma kapitel miljöbalken att det inte ska vara orimligt att uppfylla det. Därtill har åtgärder som innebär resurshushållning genom återvinning av lösningsmedel eller som innebär utbyte till mindre farliga produkter fördelar som måste beaktas.

Bolagets verksamhet är lokaliserad till ett stort industriområde med långa avstånd till närmaste bostäder. Mark- och miljödomstolen bedömer därför att risken för luktstörningar och skadlig inverkan på människors hälsa orsakad av här aktuella lösningsmedelsutsläpp är mycket liten. Avgörande för bedömningen av vilka utsläppsminskande åtgärder som är ekonomiskt skäligen och miljömässigt motiverade är därför den bildning av marknära ozon som utsläpp av VOC bidrar till. Med hänsyn till MÖD:s uttalanden i ovanstående två avgöranden väljer domstolen att nedan kortfattat sammanställa förhållanden avseende marknära ozon som enligt domstolens mening behöver beaktas vid krav på åtgärder som minskar utsläpp av VOC.

Halter av marknära ozon

Ozon är ett ämne som finns naturligt i atmosfären och som bildas nära marken genom komplicerade kemiska reaktioner som drivs av energin från solljuset. De viktigaste utgångsämnen för ozonbildning är kväveoxider (NO_x) och VOC. Ozon är ett starkt oxiderande ämne som är skadligt både för människors hälsa och för växtligheten. Koncentrationen av ozon i luften nära marken vid en viss plats och vid en viss tidpunkt beror av ett flertal processer. I IVL-Rapport B1860, ”Marknära ozon i

södra Sverige – Utveckling av en manual för bedömning av överskridanden av målvärden”, framhålls följande påverkansfaktorer avseende halter av marknära ozon i södra Sverige:

- utsläpp av ozonbildande ämnen över Europa och hela norra halvklotet,
- bildningen av ozon genom kemiska reaktioner utgående från ozonbildande ämnen, drivet av energin från solljuset,
- den långväga, horisontella transporten av ozonbildande ämnen och av ozon självt över land och vatten,
- depositionen av ozon mot mark, växtlighet och vatten. Ozon reagerar med de flesta ytor förutom teflon och rostfritt stål, och halterna minskar därför normalt i luftskikt nära marken,
- den vertikala transporten av ozon från högre liggande luftlager mot luftlagren närmast marken samt
- nedbrytning av ozon genom kemiska reaktioner med vissa ämnen, framför allt kvävemonoxid.

Av det ovan angivna följer att utvärdering av enskilda mätningar av halten ozon är komplicerat och att man kan förvänta sig förhållandevis höga dygnsmedelhalter i höglänt terräng och i kustnära områden (även nära stora sjöar), samt förhållandevis låga dygnsmedelhalter i låglänt terräng.

Av Naturvårdsverket uppföljning av delmålet om marknära ozon, inom miljökvalitetsmålet Frisk luft, och miljökvalitetsnormerna (MKN) för marknära ozon framgår att i Sverige, liksom i Europa som helhet, har halterna av marknära ozon stabiliserats under 1990-talet, men att episoder med höga halter förekommer både på landsbygden och i urban bakgrund (<http://www.miljomal.se/Miljomalen/Alla-indikatorer/Indikatorer/?iid=104&pl=1>). Av uppföljningen framgår att antalet dygn med ozonhalter i regionalbakgrund högre än $120 \mu\text{g}/\text{m}^3$ (glidande 8-timmarsmedelvärde), har minskat under 2000-talet (enligt 15 § Luftkvalitetsförordningen 2010:477 gäller som miljökvalitetsnorm att det ska eftersträvas att detta mått inte överskrids). Som en oroande faktor framhålls att man har sett en ökning av ozonhalterna i opåverkade miljöer på norra halvklotet (global bakgrund).

I en nyligen publicerad vetenskaplig artikel, ”Past, present and future concentrations of ground-level ozone and potential impacts on ecosystems and human health in northern Europe”, Science of the Total Environment 576 (2017) 22-35, med artikel-

författare från IVL, Göteborgs Universitet och SMHI, Per-Erik Karlsson m.fl., utvecklas beskrivningen av de förändrade förhållandena avseende halter av marknära ozon i norra Europa. Av denna studie framgår bl.a. att episoder med kraftigt förhöjda halter bedöms ha minskat pga. minskade utsläpp i Europa av kväveoxider och VOC (förutom metan) och att globala bakgrundshalter bedöms ha ökat vilket bedöms vara orsakat av globalt ökade utsläpp av metan vilket i sin tur förklaras av i första hand klimatförändringar.

Enskilda ämnens ozonbildningspotential

Olika VOC bidrar till bildning av marknära ozon i olika stor utsträckning. I IVL-rapporten ”POCP for individual VOC under European conditions” redogörs för en studie med syfte att beskriva olika ämnens bidrag till bildning av marknära ozon. Genom att använda begreppet ozonbildningspotential (photochemical ozone creation potential, POCP) jämförs här reaktionshastigheter för enskilda ämnen och grupper av ämnen. Av i rapporten redovisade resultat framgår att de lösningsmedel som används i störst utsträckning i bolagets verksamhet alla har betydligt (omkring 50 %) lägre ozonbildningspotential jämfört med de ämnen som utgör huvuddelen av VOC i bilavgaser. Jämförelsen mellan olika ämnen är visserligen inte generell eftersom reaktionshastigheterna varierar kraftigt genom att de påverkas av klimatförhållanden och koncentration av kväveoxider och andra VOC och dess nedbrytningsprodukter. Det hindrar inte att det bör beaktas att vissa lösningsmedel bidrar i mycket lägre utsträckning till ozonbildning än andra. Såvitt domstolen känner till är de olika ämnens ozonbildningspotentialer som beräknades i slutet av 1990-talet fortfarande aktuella.

VOC/NO_x

I en studie från 2004 för länsstyrelsen i Västra Götalands län beräknade SMHI effekten på halter av marknära ozon i södra Sverige om vid den tidpunkten planerade miljömål om utsläppsminskningar i Västra Götalands län genomfördes (”Nuläge och scenarier för inverkan på marknära ozon av emissioner från Västra Götalands län, beräkningar för 1999”, länsstyrelsens rapport 2004:55 och SMHI rapport nr 117, 2004). Beräkningarna utfördes med den atmosfärskemiska spridningsmodellen

MATCH (Multi-scale atmospheric transport and chemistry model) i vilken bland annat ingår reaktionshastigheter för några enskilda, och grupper av, VOC. Resultaten visade att 45 % minskat utsläpp av NO_x och 44 % minskat utsläpp av VOC i Västra Götalands län skulle minska halten av marknära ozon över ett mycket stort område av södra Sverige, dock endast med som mest ett ppb (2 µg/m³) som dygnsmaximum. Vidare konstaterades att minskade utsläpp av NO_x är mer än sju gånger effektivare att minska bildning av marknära ozon jämfört minskade utsläpp av VOC.

Skäliga kostnader för åtgärder

Mark- och miljödomstolen konstaterar att höga halter av marknära ozon orsakar skador på människors hälsa och vegetation som motiverar att effektiva åtgärder vidtas för att minska utsläppen av NO_x och VOC. Som framgår av det ovan anförda är emellertid den miljömässiga nyttan av att minska utsläpp av VOC enbart med hänvisning till bildning av marknära ozon för dagens förhållanden i södra Sverige lägre än nyttan av att minska motsvarande utsläpp av NO_x. Lokal- och regional hänsyn till förekomst av marknära ozon på det sätt som gjordes i miljödomstolens avgörande MÖD 2000:13 är heller inte motiverat med hänsyn till att det är storskaliga atmosfärskemiska förhållanden och som påverkar regionala bakgrundshalter samtidigt som dygnsmedelhalterna vid en enskild plats i stor utsträckning påverkas av terrängförhållandena i dess absoluta närhet.

I fråga om skäliga kostnader för åtgärder att minska utsläpp av kväveoxider till luft har tidigare använts en uppgift i proposition ”En god livsmiljö”, 1990/91:90, sid. 93. I den angavs som riktlinje för prövning av utsläpp från industriprocesser att det för att uppfylla de miljömål riksdagen formulerat behövdes åtgärder för avskiljning upp till en kostnad av 30 kr per kg svavel och 40 kr per kg kväveoxider (den sk. 30/40-kronors principen). Att fortfarande, 27 år senare, använda dessa belopp som grund för bedömning av skäliga kostnader för åtgärder är, enligt domstolens bedömning, inte meningsfullt. Enligt en prisräkning baserat på statistiken för SCB:s Konsumentprisindex (KPI) motsvarar 40 kr 1990 omkring 60 kr i mars 2017. Samtidigt kan det konstateras att det behövs mer kostsamma åtgärder för att uppfylla

i Sverige fastställda miljö kvalitetsmål som utsläpp av kväveoxider motverkar; Ingen övergödning, Bara naturlig försurning samt Frisk luft. Domstolen bedömer dock att det är tveksamt om det är skäligt att föreskriva åtgärder för avskiljning av kväveoxider över 120 kr/kg såvida det inte motiveras av platsspecifika behov.

I jämförelse mellan utsläpp till luft av kväveoxider och VOC är den regionala miljöpåverkan av kväveoxider större pga. av bidrag till övergödning och försurning. Domstolens uppfattning är därför att endast den lägre delen av det av MÖD definierade rimliga kostnadsintervallet 60-120 kr/kg avskilt VOC bör vara aktuellt i de fall miljöpåverkan av utsläpp endast utgörs av bildning av marknära ozon. Då fråga är om användning av lösningsmedel med förhållandevis låg ozonbildningspotential, som t.ex. aceton, etanol och metanol, är miljönyttan av utsläppsminskande åtgärder än lägre. För klorerade lösningsmedel är risken för miljöpåverkan annorlunda och sannolikt betydligt större vilket motiverar betydligt mer kostsamma åtgärder.

Sammanfattning

Med hänsyn till verksamhetens lokalisering och använda lösningsmedel anser domstolen att det saknas skäl att begränsa utsläppen från bolagets verksamhet mer än vad som redan följer av bolagets föreslagna villkor. Domstolen delar visserligen länsstyrelsens uppfattning att avskrivningstid för investering i utrustning som begränsar utsläpp i normalfallet bör uppgå till 10 år men finner dels av de skäl som bolaget anfört och dels beroende på redan mycket långgående åtaganden att bolagets yrkanden kan bifallas i sin helhet. Prövotiden ska därför avslutas och bolagets förslag till villkor 13, 14 och 15 föreskrivas som slutliga villkor.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga (DV425)

Överklagande senast den 28 mars 2017

I domstolens avgörande har deltagit rådmannen Göran Stenman, ordförande, och tekniska rådet Gunnar Barrefors.

SVERIGES DOMSTOLAR

ANVISNING FÖR HUR MAN ÖVERKLAGAR - DOM I MÅL DÄR MARK- OCH MILJÖDOMSTOLEN ÄR FÖRSTA INSTANS

Den som vill överklaga mark- och miljödomstolens dom ska göra detta skriftligen. **Skrivelsen ska skickas eller lämnas till mark- och miljödomstolen.** Överklagandet prövas av Mark- och miljööverdomstolen vid Svea hovrätt.

Överklagandet ska ha kommit in till mark- och miljödomstolen **inom tre veckor** från domens datum. Sista dagen för överklagande finns angiven på sista sidan i domen.

Har ena parten överklagat domen i rätt tid, får också motparten överklaga domen (s.k. **anslutningsöverklagande**) även om den vanliga tiden för överklagande har gått ut. Överklagandet ska också i detta fall skickas eller lämnas till mark- och miljödomstolen och det måste ha kommit in till mark- och miljödomstolen **inom en vecka** från den i domen angivna sista dagen för överklagande. Om det första överklagandet återkallas eller förfaller kan inte heller anslutningsöverklagandet prövas.

För att ett överklagande ska kunna tas upp krävs att Mark- och miljööverdomstolen lämnar **prövningstillstånd**. Det görs om:

1. det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som mark- och miljödomstolen har kommit till,
2. det inte utan att sådant tillstånd meddelas går att bedöma riktigheten av det slut som mark- och miljödomstolen har kommit till,
3. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt, eller
4. det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet.

Om prövningstillstånd inte meddelas står mark- och miljödomstolens avgörande fast. Det är därför viktigt att det klart och tydligt framgår av överklagandet till Mark- och miljööverdomstolen varför klaganden anser att prövningstillstånd bör meddelas.

Skrivelsen med överklagande ska innehålla uppgifter om:

1. den dom som överklagas med angivande av mark- och miljödomstolens namn samt datum för domen och målnummer,
2. den ändring av mark- och miljödomstolens dom som klaganden vill få till stånd,
3. grunderna (skälen) för överklagandet och i vilket avseende mark- och miljödomstolens domskäl enligt klagandens mening är oriktiga,
4. de omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas, samt
5. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis.

Har en omständighet eller ett bevis som åberopas i Mark- och miljööverdomstolen inte lagts fram tidigare, ska klaganden förklara anledningen till omständigheten eller beviset inte åberopats i mark- och miljödomstolen. **Skriftliga bevis** som inte lagts fram tidigare ska ges in samtidigt med överklagandet. Vill klaganden att det ska hållas ett förnyat förhör eller en förnyad syn på stället, ska han eller hon ange det och skälen till detta. Klaganden ska också ange om han eller hon vill att motparten ska infinna sig personligen vid huvudförhandling i Mark- och miljööverdomstolen.

Skrivelsen ska vara undertecknad av klaganden eller hans/hennes ombud.

Om ni tidigare informerats om att **förenklad delgivning** kan komma att användas med er i målet/ärendet, kan sådant delgivningssätt också komma att användas med er i högre instanser om någon överklagar avgörandet dit.

Ytterligare upplysningar lämnas av mark- och miljödomstolen. Adress och telefonnummer finns på första sidan av domen.